

ZNACZENIE PRACY ZAWODOWEJ W ŻYCIU MATEK WYCHOWUJĄCYCH DZIECI ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI

Agnieszka Sobolewska-Popko

ORCID: 0000-0002-7384-2423

Uniwersytet w Białymstoku

e-mail: a.popko@uwb.edu.pl

THE IMPORTANCE OF PROFESSIONAL WORK IN THE LIFE OF MOTHERS RAISING CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Keywords: family, motherhood, work, special educational needs

Abstract. Developmental tasks that give a sense of agency, responsibility and independence are important in an adult's life. These include taking up a job and keeping it as long as possible while experiencing satisfaction and fulfilment, as well as starting a family. Today, women very often feel a strong need to fulfil family and professional roles. Connecting these important living spaces is a big challenge, especially when in the family there are children with special educational needs. The article presents the results of the research on the importance of professional work in the lives of women who raise children with disabilities or other developmental difficulties.

Słowa kluczowe: rodzina, macierzyństwo, praca zawodowa, specjalne potrzeby edukacyjne

Streszczenie. W życiu dorosłego człowieka ważne są zadania rozwojowe, które dają poczucie sprawstwa, odpowiedzialności i samodzielności. Należą do nich podjęcie pracy i utrzymanie jej jak najdłużej przy jednoczesnym doświadczaniu satysfakcji i spełnienia, a także założenie rodziny. Współcześnie kobiety bardzo często odczuwają silną potrzebę realizowania się w rolach rodzinno-zawodowych. Łączenie tych ważnych przestrzeni życia jest dużym wyzwaniem, zwłaszcza gdy w rodzinie są dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W artykule zaprezentowano wyniki badań, dotyczące znaczenia pracy zawodowej w życiu kobiet, które wychowują dzieci z niepełnosprawnościami, czy też innymi trudnościami rozwojowymi.

Wprowadzenie

Praca zawodowa daje człowiekowi wiele korzyści. Pozwala zaspokoić podstawowe potrzeby fizjologiczne, daje poczucie bezpieczeństwa, staje się przestrzenią do zaspokajania potrzeby przynależności, może być źródłem uznania, a także staje się obszarem samorealizacji. Jednostka przechodzi przez wiele etapów rozwoju, zanim staje się w pełni gotowa do podjęcia aktywności zawodowej. Praca zawodowa wypełnia znaczącą część życia człowieka, wyznacza jego pozycję społeczną, a także określa jego szanse w życiu. Staje się także wartością, która przyczynia się do powstawania kolejnych wartości, w tym duchowych (Wiątrowski, 2009, s. 42).

Aktywność zawodowa nie wiąże się tylko z korzyściami materialnymi, choć te, z punktu widzenia zaspokajania potrzeb, są istotne. Jakakolwiek aktywność jednostki staje się podstawą do zdobywania doświadczeń. Przestrzeń zawodowa wspiera także relacje interpersonalne, pozwala odkrywać siebie na nowo w kontekście zasobów i ograniczeń. Warto podkreślić, że praca ludzka jest pojęciem wielowymiarowym i tak w ujęciu przedmiotowym, dotyczy ona wytworów i efektów pracy człowieka, w sensie podmiotowym stanowi celową, w pełni świadomą działalność człowieka. Natomiast w kontekście instytucjonalnym praca ludzka dotyczy miejsc, w których ludzie podejmują zawodową aktywność, zaś w sensie funkcjonalnym, praca analizowana jest przez pryzmat funkcjonowania organizmu ludzkiego w czasie wykonywania pracy, a także urządzeń procesu pracy. Pracę zawodową można także rozpatrywać z punktu widzenia sensu idealnego, co ma związek z teorią nauk fizycznych (Ostrowska, 2017, s. 143).

Człowiek funkcjonuje w trzech płaszczyznach: indywidualnej, społecznej i gatunkowej. Świadomość tego faktu pozwala na wykonanie analizy w kontekście ludzkiej pracy z tych trzech perspektyw. W odniesieniu do tej sfery najbardziej osobistej, niepowtarzalnej, typowej dla każdej jednostki, praca zawodowa stanowi atrybut i fundament ludzkiej egzystencji, jest źródłem utrzymania. Uwzględniając predyspozycje, uzdolnienia jednostki, aktywność zawodowa staje się przestrzenią do samorealizacji. Natomiast poszukiwanie znaczenia pracy ludzkiej z poziomu społecznego doprowadza do wniosków, że umożliwia ona nawiązywanie kontaktów społecznych, ciągłą wymianę doświadczeń, uczenie się, podtrzymywanie i wzmacnianie więzi społecznych, a także samorealizację oraz daje poczucie bycia potrzebnym dla innych. Z perspektywy gatunkowej, aktywność zawodowa zaświadcza o człowieczeństwie jednostki poprzez godzenie

życia pomysłnego z życiem moralnym (Tomaszewska, 2021, s. 69; Ostrowska, 2017, s. 152).

Praca zawodowa w kontekście potrzeb człowieka

Teoria Potrzeb Abrahama Masłowa koresponduje z teorią motywacji, co ma swoje odzwierciedlenie również w przestrzeni zawodowej. Różne teorie odnoszące się do potrzeb pozwalają zrozumieć czynniki wewnętrzne, które warunkują określone zachowanie człowieka. Poszukuje się w nich odpowiedzi na pytania typu: Czego potrzebuje człowiek? Do zaspokojenia jakich potrzeb dąży? Co zmusza go do podejmowania działań? Zakłada się, że każdy człowiek posiada potrzeby i dąży do ich zaspokojenia poprzez podejmowaną aktywność, a zatem potrzeby ludzkie stają się siłą napędzającą działanie jednostki (Miler-Zawodniak, 2012, s. 101).

Praca zawodowa pozwala człowiekowi zaspokoić podstawowe potrzeby fizjologiczne, bez których jednostka nie jest w stanie przetrwać, a zatem nie jest tym bardziej zdolna do wykonywania pracy. Wynika stąd, że człowiek musi pracować, aby mieć możliwość kupienia żywności, odzieży, środków higienicznych, mieszkania. W dłuższej perspektywie nie jest w stanie wykonywać pracy, czując głód, czy też nie mając środków na odpowiednie ubrania do pracy. Ponadto aktywność zawodowa daje poczucie bezpieczeństwa, niezależności i sprawstwa. Z pewnością przyczynia się do wzmocnienia poczucia własnej wartości, zwłaszcza gdy wykonywana praca przynosi widoczne korzyści jednostce i innym. Przestrzeń zawodowa stwarza także szansę zaspokojenia potrzeby przynależności, uznania i szacunku, choć bywają sytuacje, kiedy staje się miejscem, gdzie brakuje jednego i drugiego, co niestety nie daje poczucia satysfakcji z wykonywanej pracy. Aktywność zawodowa motywuje człowieka to samorozwoju, doskonalenia umiejętności, kompetencji i zdobywania coraz to nowej wiedzy w danej dziedzinie.

Praca zawodowa w życiu kobiet-matek

Od dziesięcioleci obserwuje się wzrost aktywności zawodowej kobiet. Istnieje wiele powodów takiego stanu rzeczy. Jednym z nich jest niewątpliwie postępująca emancypacja kobiet i silna ich potrzeba samorealizacji. Faktem jest także zmiana struktury demograficznej w Polsce, z której wynika, że społeczeństwo polskie jest społeczeństwem starzejącym się i nie jest możliwa zastępowalność pokoleń, co wymusza włączenie kobiet na rynek pracy, a tym samym zmianę

modelu rodziny z tradycyjnego na współczesny, zakładający partnerstwo (Radzik, 2018, s. 60).

Praca stała się dla kobiet równie ważna, jak posiadanie rodziny, realizowanie się w roli żony i matki. Coraz bardziej powszechnym modelem w gospodarstwach domowych, są rodziny z obojgiem pracujących rodziców (Szyszka, 2016). Jak pokazują badania zrealizowane w 2016 roku przez Małgorzatę Szyszkę, kobiety podejmują pracę zawodową z różnych powodów. Najczęściej wskazywaną grupą czynników determinujących aktywność zawodową kobiet są te związane z sytuacją socjalno-bytową. W tym aspekcie praca zawodowa jest traktowana jako źródło zaspokajania potrzeb indywidualnych i całej rodziny, zarówno tych podstawowych, jak i wyższych. Umożliwia także osiągnięcie niezależności finansowej, co jest bardzo ważne w życiu dorosłego człowieka, daje poczucie sprawstwa. Ponadto aktywność zawodowa, traktowana poważnie, pozwala na wypracowanie emerytury, co umożliwia planowanie starości. Na tę grupę czynników wskazało ponad 60% ankietowanych kobiet. Na drugim miejscu istotne okazały się uwarunkowania wewnętrzne kobiety, a zatem realizacja jej zainteresowań w pracy, samorealizacja oraz potrzeba podnoszenia kwalifikacji zawodowych, co zaznaczyła ponad połowa badanych. Natomiast najmniej wskazywaną grupą determinantów są te związane z sytuacją społeczną. Kobiety podejmują zatrudnienie, ponieważ chcą podnieść swój prestiż społeczny i nie chcą czuć się gorsze od kobiet pracujących, do czego przyznało się 40% uczestniczek badania (Szyszka, 2016).

Pracę zawodową można traktować również jako karę, wówczas gdy traktujemy ją jako przymus i konieczność w celu zaspokojenia potrzeb, przede wszystkim tych elementarnych, zapewniających życie. Jednak przestrzeń zawodowa może być także rozumiana jako dobro samoistne. Staje się to możliwe, gdy praca zawodowa pozwala realizować swoje aspiracje, marzenia, cele, przyczynia się do rozwoju i pomocy innym. Z kolei ujmowanie jej jako dobra w rozumieniu wartości następuje, kiedy aktywność zawodowa pozwala zaspokajać wszystkie potrzeby jednostki, czyli przyczynia się do jej dobrostanu (Zdun, Kopański, Brukwicka, Jastrzemska, 2016).

W Polsce kobiety-matki chcą pracować i są świadome, dlaczego jest to dla nich tak istotna kwestia. Jak wynika z Raportu dotyczącego macierzyństwa a aktywności zawodowej matek, przygotowanego przez Fundację Rodzic, w mieście, w ramach projektu *Pracuję i wychowuję*, ponad 90% matek nieaktywnych zawodowo chce wrócić na rynek pracy. Kobiety nie chcą być tylko postrzegane przez pryzmat roli matki i żony, partnerki. Potrzebują przestrzeni, która stwarza

możliwość do niezależności finansowej, a także wykorzystania własnego potencjału nie tylko realizując się w rolach rodzinno-opiekuńczych. Warto dodać, że kobiety pomimo tego, że są gotowe podjąć zatrudnienie, doświadczają wielu obaw i zastanawiają się, czy będą w stanie łączyć obowiązki rodzinne z pracą, tak aby nie zaniedbywać żadnej z tych przestrzeni życia (Krzyżak-Pitura, 2021).

Dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w rodzinie

Narodziny dziecka są często wyczekiwany momentem w życiu dorosłych kobiet i mężczyzn. Okres ciąży sprzyja tworzeniu wizualizacji dziecka i podejmowaniu refleksji, jakie ono będzie?, do kogo będzie podobne?, na ile zmieni nasz świat? Ekscytacja, oczekiwanie, przeplatają się z niepewnością, lękiem i jednoczesnym zaciekawieniem dzieckiem i jego rozwojem. Niestety, nie zawsze przebiega on prawidłowo. Wszelkie zakłócenia rozwojowe, nietypowe zachowania dziecka, niejednokrotnie wymuszają na rodzinie przeorganizowanie dotychczasowego stylu życia, tak aby umożliwić zaopiekowanie się specjalnymi potrzebami potomstwa. Jednym z ważniejszych dylematów jest podjęcie przez kobiety decyzji o utrzymaniu pracy zawodowej lub zaprzestaniu jej wykonywania. Jest ona zależna między innymi od poziomu funkcjonowania dziecka.

Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnym nie potrafią sprostać wymaganiom, jakie stawiane są ich rówieśnikom. Wymagają oni wdrożenia odpowiednich metod pracy, objęcia pomocą psychologiczno-pedagogiczną. Do grupy uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi włączamy między innymi dzieci z powodu różnego rodzaju niepełnosprawności, w tym autyzmu i Zespołu Aspergera, także z powodu zagrożenia niedostosowaniem społecznym lub niedostosowania społecznego. Są to również dzieci zmagające się z chorobą przewlekłą, trudnościami w uczeniu się, z zaburzeniami zachowania i emocji, doświadczające sytuacji kryzysowych, traumatycznych, ze środowisk zaniedbanych, ale też dzieci emigrantów, które doświadczają trudności w adaptacji oraz uczniowie zdolni. Zagadnienia te regulują: Ustawa Prawo oświatowe z 2016 roku oraz Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 2017 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach. Na potrzeby niniejszego artykułu skupiam się przede wszystkim na dzieciach zmagających się z autyzmem, Zespołem Aspergera i ADHD.

Wyniki badań przeprowadzone przez Joannę Szymanowską wśród 155 rodzin wychowujących dziecko z niepełnosprawnością i korzystających z pomocy

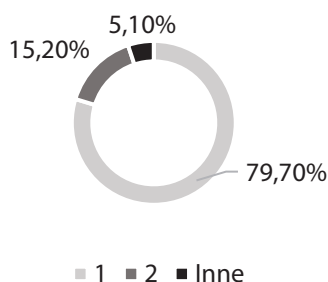
i wsparcia społecznego w środowisku zamieszkania pokazują, że wśród matek zamieszkujących małe miasta województwa podlaskiego ponad 18% jest aktywnych zawodowo, podobnie w dużych miastach, na wsi zaś stanowią one blisko 10% badanych (Szymanowska, 2019, s. 201). Łączenie ról rodzinno-zawodowych przez kobiety jest dużym wyzwaniem. W sytuacji dzieci z niepełnosprawnością lub zagrożonych niedostosowaniem społecznym pełnienie wielu ról społecznych wydaje się bardzo trudne, czasami wręcz niemożliwe. Dzieci takie potrzebują wielu różnokierunkowych działań terapeutycznych, które niejednokrotnie wymagają kosztów finansowych. Stąd kobiety są po części zmuszone do podejmowania zatrudnienia, choć nie jest to jedyny powód poszukiwania przez nie pracy.

Wyniki badań własnych

Badania własne zrealizowałam na przełomie 2021/2022 roku, w grupie 158 matek. Celem badania było poznanie znaczenia pracy zawodowej w życiu matek wychowujących dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wykorzystałam metodę sondażu diagnostycznego oraz technikę ankiety. Największą grupę, prawie 40%, stanowiły matki w wieku 38-43 lat, ponad 30% reprezentowało respondentki między 32 a 37 rokiem życia. Najmniej badanych było w wieku 26-31 lat i powyżej 50. roku życia. Ponad 77% ankietowanych posiada wykształcenie wyższe, blisko 20% przyznało, że ma wykształcenie średnie, pozostałe badane wskazały na wykształcenie podstawowe lub zawodowe. Większość kobiet objętych badaniem pracuje w sektorze usługowo-handlowym i stanowią one prawie 35%. Dość liczna grupa respondentek pracuje w sektorze edukacyjnym, do czego przyznała się praktycznie co piąta badana. Ponad 14% uczestniczek badania wykonuje zawody związane z pracą w biurze, zaś ponad 10% pozostaje zatrudnionych w ochronie zdrowia. Najmniej badanych wykonuje zawody techniczne i w branży informatycznej. Natomiast prawie 7% zatrudnionych jest w administracji i wskazało kategorię 'Inne', do których włączone zostały zawody związane z prowadzeniem własnej działalności, której obszaru badane nie wskazały.

W obecnych czasach, ze względu na ciągły wzrost cen usług, żywności, oprocentowania kredytów, ludzie coraz częściej podejmują pracę na kilku etatach, dotyczy to także kobiet. Z przeprowadzonych przeze mnie badań wynika, że blisko 80% ankietowanych matek pracuje w jednym miejscu, 15,2% respondentek jest zatrudnionych w dwóch miejscach. Nieliczne badane pracują w więcej niż dwóch miejscach, czy też jak to określiły, w domu opiekując się dziećmi lub nie pracują w ogóle z powodu wieku emerytalnego. Ze względu na małe liczebności

tej grupy, włączyłam je wszystkie do wspólnej kategorii 'Inne'. Wyniki przedstawiam na poniższym wykresie 1.

Wykres 1. Ilość miejsc zatrudnienia

Źródło: badania własne.

Od wielu lat w Polsce charakterystyczny jest model rodziny 2+1, ewentualnie 2+2. Powodów takiego stanu rzeczy jest wiele, zwykle jest to spłot różnych czynników, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Niewątpliwie jednym z nich jest fakt, że Polki współcześnie odraczają macierzyństwo na lata późniejsze, w związku z czym trudniej im później zdecydować się na kolejne dziecko. Wśród 156 965 kobiet w Polsce, które urodziły pierwsze dziecko, 14 292 były w wieku 35-39 lat, 2529 z nich miało od 40 do 44 lat, zaś 116 zostało matkami pierwszy raz w wieku 45 lat i więcej (Rocznik Demograficzny, 2021).

Wyniki moich badań pokazują, że najwięcej ankietowanych kobiet wychowuje dwoje dzieci i stanowią one ponad połowę badanych, praktycznie co trzecia badana ma jedno dziecko, zaś 15,2% opiekuje się trójką lub większą liczbą dzieci. Warto dodać, że badane wychowują przynajmniej jedno dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Tak wskazało prawie 83% respondentek. Blisko 15% wychowuje dwoje dzieci z różnymi trudnościami rozwojowymi i związanymi z trudnym zachowaniem dziecka, zaś niecałe 3% posiada więcej niż troje dzieci z diagnozą. Przy czym największa grupa uczestniczek badania przyznała, że ich dzieci posiadają diagnozę: ADHD i jest to ponad 42% respondentek, Zespołu Aspergera – ponad 39% badanych matek, a także autyzmu, na co wskazało 32,3% ankietowanych. Ponad 18% badanych kobiet podało inne przyczyny specjalnych potrzeb edukacyjnych swoich dzieci, między innymi takie, jak: niedosłuch, afazja, dziecięce porażenie mózgowe, zaburzenia zachowania, niepełnosprawność ruchowa (badane mogły wskazać więcej niż jedną przyczynę diagnozy, stąd odsetek wypowiedzi nie sumuje się do 100%).

W rodzinie, w której wychowuje się dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi z uwagi na niepełnosprawność czy zagrożenie niedostosowaniem społecznym lub już rozpoznany niedostosowaniem społecznym, szczególnie ważna jest struktura rodziny. Z pewnością łatwiej jest szukać rozwiązań różnych problemów w sytuacji, kiedy relacja między rodzicami takiego dziecka jest trwała, oparta na wzajemnym wsparciu. Optymistyczny jest fakt, że 3/4 respondentek przyznało, że pozostaje w związku małżeńskim, ponad 10% uczestniczek badania jest w związku nieformalnym, zaś blisko 9% ankietowanych matek doświadczyło rozwodu, z kolei 2,5% przeżyło śmierć partnera i tyle samo deklaruje, że jest singielkami.

Praca zawodowa może mieć różne znaczenie dla każdej kobiety. Ponadto każda matka może przypisywać jej odmienne znaczenie, w zależności od okresu życia, przez który przechodzi w danym momencie. Inaczej może postrzegać zatrudnienie kobieta bezdzietna, inaczej matka, a jeszcze inaczej kobieta-matka wychowująca dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Jak pokazują wyniki moich badań, praca dla ankietowanych matek jest przede wszystkim źródłem zaspokajania potrzeb członków rodziny, odskocznią od problemów w domu, przestrzenią do rozwijania pasji, odpoczynkiem. Czasami niestety jest ona przymusem, koniecznością, a także ogromnym wyzwaniem. Potwierdzają to słowa badanych na temat pracy zawodowej: „Sposobem na zarabianie pieniędzy”, „Odetchnieniem”, „Jest ciężko pogodzić wszystko, ale jest to miejsce, gdzie zapominam o kłopotach choć czasem jest nerwówka”, „Jedną z najważniejszych form życia. Nie wyobrażam sobie nie pracować. Bardzo lubię swoją pracę”, „Jest dla mnie źródłem satysfakcji i sukcesu”, „Praca zawodowa daje mi satysfakcję, możliwość realizacji i podnosi poczucie własnej wartości. Jest dla mnie także odskocznią, daje możliwość oderwania myśli od trudności w domu oraz zebrania sił i motywacji do pomocy dzieciom. Niestety praca na pełny etat nie jest możliwa ze względu na dodatkowe terapie dzieci”, „Koniecznością ze względu na konieczność prywatnego leczenia i terapii syna. Kiedyś była przyjemnością i wyzwaniem. Teraz ze względu na problemy z zachowaniem syna i jego choroby jest dużym obciążeniem”, „Moją pasją”.

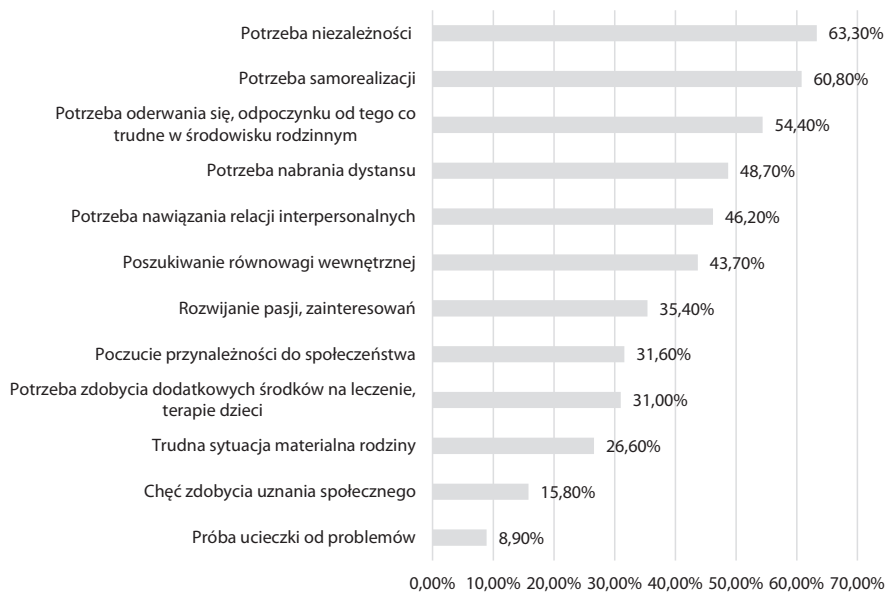
Można poddawać refleksji fakt podejmowania aktywności zawodowej przez matki, których dzieci mają szczególne potrzeby i wymagają często oddziaływań terapeutycznych. Warto jednak w tych rozważaniach uwzględnić moment rozpoczęcia pracy zawodowej. Diagnoza dziecka jest często zaskoczeniem dla całej rodziny, która na nowo musi przeorganizować całe życie. Kobiety, które zgodziły się uczestniczyć w moich badaniach, w różnych momentach swojego życia

zaczęły działać w przestrzeni zawodowej, przy czym większość z nich rozpoczęła pracę zawodową zanim została matką. Grupa ta stanowi ponad 82% badanych. Należy podkreślić, że co piąta respondentka pracowała już zanim jej dziecko zostało zdiagnozowane, prawie 8% ankietowanych matek podjęło zatrudnienie po diagnozie dziecka.

Może się wydawać, że głównym motywem podejmowania czy utrzymania pracy w sytuacji wychowywania dziecka z trudnościami rozwojowymi jest konieczność poprawienia sytuacji materialnej rodziny, tak aby wszelka pomoc, terapie niezbędne dziecku ze specjalnymi potrzebami nie przerastały możliwości finansowych. Jednak, jak pokazują wyniki badań własnych, tych czynników jest znacznie więcej, co prezentują na wykresie 2.

Badane dokonywały wielokrotnego wyboru, stąd wyniki nie sumują się do 100%.

Wykres 2. Motywy podjęcia pracy zawodowej przez badane matki

Źródło: badania własne.

Przedstawione powyżej dane wskazują, że dla badanych matek bardzo istotne jest mimo wszystko zaspokojenie potrzeby niezależności. Matki, których dzieci mają niepełnosprawność lub inne wyzwania rozwojowe, wielokrotnie nie chcą liczyć tylko i wyłącznie na pomoc państwa w codziennych problemach. Chcą mieć poczucie sprawstwa i decydować o tym, ile, kiedy i na jaką terapię

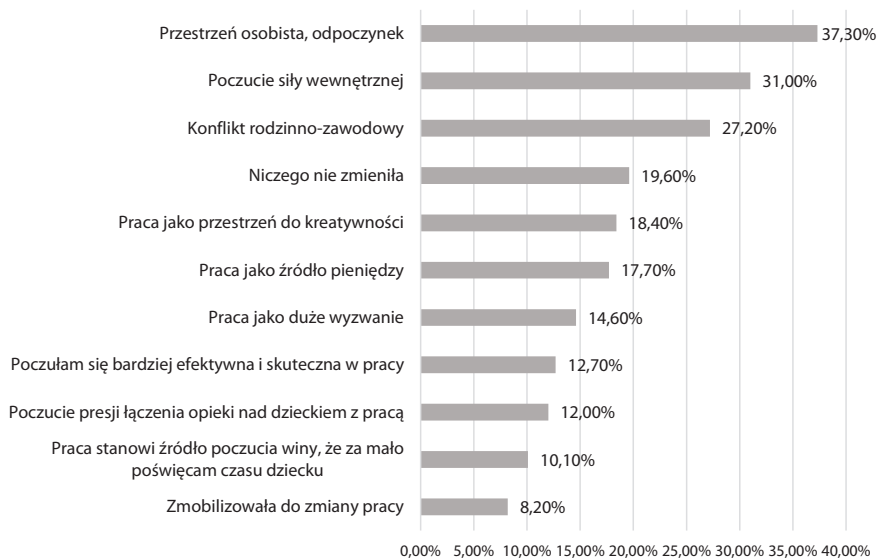
przeznaczają środki finansowe. Prawdopodobnie nie chcą one także przyjmować postawy bierności i koncentrującej się na tym, co trudne. Nie chcą, aby inni okazywali im litość tylko zrozumienie. Niepełnosprawność dziecka, czy też jego nietypowe zachowania, nie powodują, że matka przestaje odczuwać potrzebę samorealizacji. Dla ponad 60% ankietowanych matek jest to ważny czynnik, który motywuje je do podejmowania zatrudnienia. Ponad połowa respondentek odczuwa potrzebę odpoczynku i 'oderwania się' od problemów w domu. Jest to zrozumiałe. Kobiety chcą postrzegać siebie nie tylko przez pryzmat roli matki, ale także kobiety. Czasami trudności wynikające ze specyfiki funkcjonowania dziecka są tak duże, że kobieta potrzebuje choć na chwilę 'wyłączyć się' po to, aby zasilić swoje zasoby i na nowo wspierać dziecko ze specjalnymi potrzebami. Praktycznie połowa badanych potrzebuje zdystansować się od diagnozy dziecka, a tym samym sytuacji całej rodziny. Ważne dla badanych matek są także relacje interpersonalne z innymi dorosłymi. Analizując różne fora internetowe poświęcone wspieraniu dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi dostrzegłam, że matki poszukują kontaktów z innymi matkami, które mają podobne doświadczenia w opiece nad neuroróżnorodnym dzieckiem. Przestrzeń zawodowa często umożliwia wzbogacenie kontaktów społecznych. Dzięki pracy badane kobiety czują się potrzebne społeczeństwu, mają poczucie przynależności, a także mogą rozwijać swoje pasje i zainteresowania.

Dość często kobiety podejmują zatrudnienie ze względu na trudną sytuację materialną rodziny, na co wskazało prawie 30% badanych, podobnie w odniesieniu do konieczności podejmowania pracy w celu opłacania wizyt lekarskich i terapii. Na podstawie powyższych wyników sądzę, że badane doświadczają poczucia lęku przed opinią społeczną, dlatego uważają, że kiedy będą pracowały zawodowo, to zdobędą uznanie społeczne, do czego się przyznało ponad 15% badanych. Myślę, że w pewnym sensie niektóre z badanych matek chcą być odbierane w opinii społecznej jako bohaterki. Natomiast optymistyczny jest fakt, że niewiele ankietowanych kobiet dostrzega w pracy zawodowej szansę na ucieczkę od problemów. Na ten motyw podejmowania zatrudnienia wskazało prawie 9% badanych.

Diagnoza zaburzeń dziecka, w zależności od poziomu jego funkcjonowania i stopnia nasilenia objawów, może mieć znaczenie w życiu kobiet, również w aspekcie kontynuowania pracy zawodowej, zrezygnowania z niej lub też poszukiwania innej, na przykład takiej, która będzie bardziej elastyczna i pozwoli łączyć opiekę i wychowanie dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

W grupie badanych przede mnie kobiet diagnoza dziecka miała znaczenie w postrzeganiu własnej aktywności zawodowej, co pokazują na wykresie 3.

Badane dokonywały wielokrotnego wyboru, stąd wyniki nie sumują się do 100%.

Wykres 3. Diagnoza dziecka a postrzeganie pracy zawodowej przez badane

Źródło: badanie własne.

Po przeanalizowaniu powyższych danych można wyciągnąć wnioski, że prawie co piąta respondentka uznała, że diagnoza zaburzeń u dziecka niczego nie zmieniła w przestrzeni zawodowej. Najliczniejsza grupa ankietowanych matek wskazała, że po diagnozie dziecka zaczęła dostrzegać w pracy zawodowej możliwość odpoczynku i zregenerowania sił – stanowi ona ponad 37% badanych. Ponadto dla 1/3 badanych łączenie pracy z opieką i wychowaniem dziecka z wyzwaniami rozwojowymi daje poczucie wewnętrznej siły i motywuje do podejmowania działań na rzecz potrzebującego dziecka. Ponad 18% badanych przyznało, że praca zawodowa w czasie otrzymania diagnozy dziecka przyczyniła się do przyjęcia kreatywnej postawy. Dla niektórych spośród zbadanych kobiet praca kojarzy się jako źródło pieniędzy. Warto podkreślić, że ponad 8% uczestniczek badania przyznało, że rozpoznanie zaburzeń u dziecka zmobilizowało je do zmiany pracy na lepszą, nie tylko pod względem finansowym.

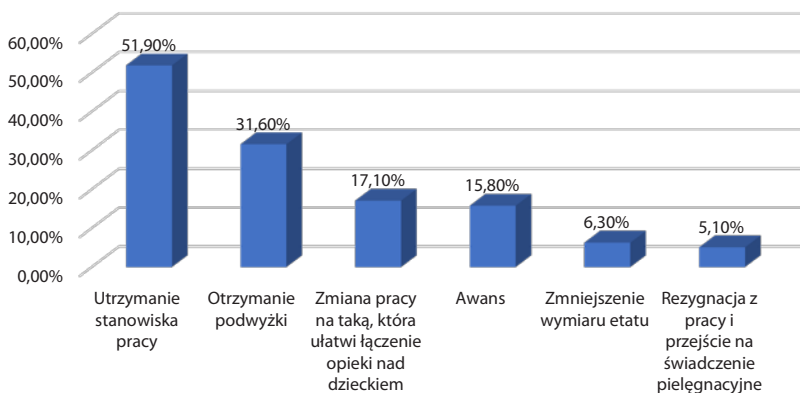
Zaburzenia rozwoju dziecka, jego choroba, trudności wychowawcze zwykle zmieniają postrzeganie własnej aktywności zawodowej przez matki, bowiem dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wymaga częstych wizyt

lekarskich i terapeutycznych. Byłam ciekawa, jak diagnoza dziecka zmieniła znaczenie pracy zawodowej w życiu respondentek.

Wyniki moich badań pokazują, że dla większości badanych praca pozwala na zaspokojenie potrzeb rodziny, tak wskazało ponad 67% ankietowanych kobiet. Dla prawie 45% badanych praca stanowi wartość samą w sobie, pomimo pewnych barier w rodzinie, w wyniku niepełnosprawności dziecka. Jest to optymistyczny fakt. Sądzę, że takie podejście do pracy chroni matkę dziecka ze specjalnymi potrzebami przed zamknięciem się w jednej roli społecznej. Pomimo choroby dziecka, czy też jego deficytów rozwojowych, badane matki dostrzegają w swojej pracy zawodowej możliwość rozwijania pasji, do czego przyznało się ponad 40% respondentek. Najmniej liczna grupa badanych (blisko 10%) upatruje w aktywności zawodowej szansy na wspinanie się po drabinie kariery na sam szczyt. Nie jest to zaskakujący wynik, ponieważ kobiety wychowujące dzieci z niepełnosprawnościami lub deficytami rozwojowymi zazwyczaj w większym zakresie skupiają się na dzieciach niż na własnych aspiracjach zawodowych, choć pewnie niektóre z nich upatrują w karierze przede wszystkim gratyfikacji finansowej, która jest istotna w procesie diagnostyczno-terapeutycznym dzieci respondentek. Ponadto praca umożliwia badanym kontakty z dorosłymi, na które nie mogą sobie zbyt często pozwolić, gdyż opieka i wychowanie dziecka ze specjalnymi potrzebami stanowi duże wyzwanie i wiąże się z potrzebą poświęcania mu więcej czasu, wspieraniu jego rozwoju. Prawie co trzecia ankietowana traktuje pracę zawodową jako przestrzeń, w której może zrobić coś dobrego dla innych. Można ten fakt zinterpretować jako otwartość badanych kobiet na inne matki, które są w podobnej sytuacji życiowej i gotowe, aby służyć im wsparciem i dzielić się własnym doświadczeniem. Czasami diagnoza dziecka przyczynia się do podjęcia pracy zawodowej na rzecz dzieci i młodzieży z daną niepełnosprawnością czy założenia fundacji, stowarzyszenia, co przekłada się na pomnażanie dobra. Prawie 40% badanych matek przestrzeń pracy traktuje jako okazję do odpoczynku od wyzwań rodzinnych; jest to pewnego rodzaju regeneracja organizmu, psychiki takiej matki.

Warto wspomnieć, że badane kobiety wskazując priorytety zawodowe kierowały się nie tylko własnymi potrzebami, ale były skoncentrowane na dobru dziecka. Największa grupa respondentek, ponad połowa badanych, jako sprawę największej wagi na daną chwilę uznała utrzymanie stanowiska pracy. Co trzecia kobieta uczestnicząca w moim badaniu przyznała, że jej nadrzędnym celem zawodowym jest otrzymanie podwyżki. Jest to priorytet dość oczywisty, zwłaszcza w dzisiejszych czasach, kiedy wszystko drożeje, w tym także specjalistyczne

terapię dziecka. Dla ponad 17% uczestniczek badania istotne jest dokonanie zmiany pracy na taką, która pozwoli na łączenie jej z opieką nad dzieckiem. Prawie 16% badanych oczekuje awansu w pracy. Być może wynika to z poczucia, że w przestrzeni rodzinnej bywa różnie i może nie każdy dzień jest pomyślny. Dość często matki dzieci z niepełnosprawnością lub trudnościami w zachowaniu dziecka chcą się poczuć docenione przez pracodawcę i wzmocnione. Prawdopodobnie zajmują stanowisko, że awans poprawi sytuację materialną ich rodziny i pozwoli na doświadczenie podziwu, uznania ze strony społeczeństwa. Niestety, nie wszystkie matki są w stanie łączyć pracę zawodową z opieką i wychowaniem dziecka, dlatego rezygnują z pracy i starają się o przyznanie świadczenia pielęgnacyjnego. Wyniki przedstawiam na poniższym wykresie 4.

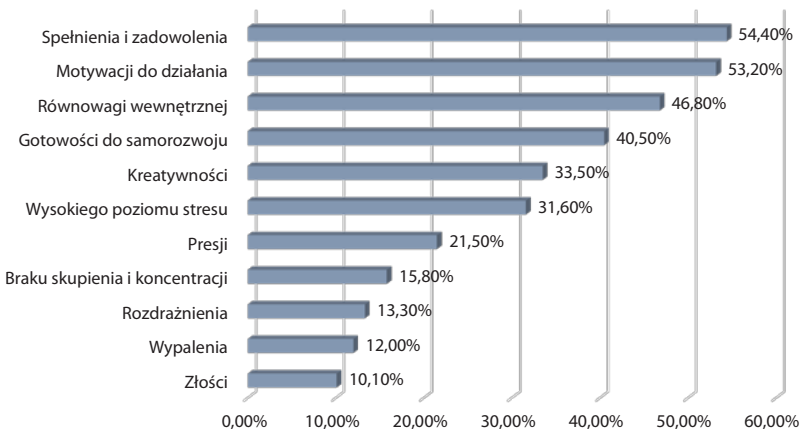
Wykres 4. Znaczenie pracy zawodowej w życiu badanych matek po diagnozie dziecka

Źródło: badania własne.

Praca zawodowa stanowi dla ludzi przestrzeń ustawicznego rozwoju, jest często źródłem bogatych doświadczeń, a także emocji, jakie się pojawiają w różnych momentach życia. Niestety, czasami badane kobiety doświadczają nieprzyjemnych stanów emocjonalnych. Wyniki moich badań pokazują, że 1/3 badanych traktuje pracę jako możliwość stawania się kreatywnym człowiekiem. Twórcza postawa, którą rozwija praca zawodowa, może być podtrzymywana w środowisku rodzinnym, co w przypadku posiadania dzieci o specjalnych potrzebach jest ważne. Matki zwykle w reakcjach na trudne zachowania dziecka, niejednokrotnie poszukują w sposób kreatywny różnych metod wychowawczych. Optymistyczny jest fakt, że zdecydowana większość ankietowanych – ponad 50% doświadcza zarówno spełnienia, jak i zadowolenia oraz motywacji do działania. Można przypuszczać, że pomyślny bieg życia zawodowego zasila zasoby matek

i pozwala im jeszcze bardziej wspierać dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Praca daje badanym kobietom także poczucie równowagi wewnętrznej oraz gotowości do samorozwoju. Nie sposób pominąć tych negatywnych doświadczeń w związku z aktywnością zawodową. Prawie co trzecia badana doświadcza wysokiego poziomu stresu w miejscu pracy. Prawdopodobnie wynika on ze specyfiki wykonywanego zawodu, ale również z myślenia w pracy o dziecku i jego zachowaniu, zaspokojeniu jego potrzeb. Ponadto badane matki doświadczają pewnej presji, co podkreśliło ponad 21% ankietowanych matek. Być może wynika ona z przekazu społecznego, który czasami nie oszczędza matek dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w swoich ocenach. Ludzie coraz częściej potrafią stwierdzić, że matki takich dzieci nie chcą pracować i wolą korzystać ze świadczeń, jakie im przysługują z tytułu niepełnosprawności dziecka. Niektóre z badanych zmagają się z wypaleniem zawodowym, stanowią one grupę 12% respondentek. Wyniki przedstawiam na wykresie 5.

Badane dokonywały wielokrotnego wyboru, stąd wyniki nie sumują się do 100%.

Wykres 5. Doświadczenia w pracy zawodowej badanych

Źródło: badania własne.

Zakończenie

Wychowywanie dziecka lub dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i łączenie obowiązków rodzinnych z pracą zawodową jest dla kobiet dużym wyzwaniem. Jednak badane matki podejmują taką próbę przez pryzmat znaczenia pracy zawodowej w ich życiu. Główne jej znaczenie polega na zabezpieczeniu

potrzeb własnych i rodziny, a także odpoczynku i zdystansowania się do tego, co dzieje się z dzieckiem. Uważam, że nie należy pozbawiać możliwości podejmowania pracy przez kobiety wychowujące dzieci ze specjalnymi potrzebami. Z pewnością ważnym aspektem jest tworzenie sprzyjającej atmosfery w pracy, która obniża poziom stresu, działa profilaktycznie przed wypaleniem zawodowym. Sądzę, że dla efektywności pracy ważne jest postrzeganie kobiet-matek przez pryzmat ich kompetencji, wiedzy, umiejętności i poziomu zaangażowania, a nie przez pryzmat ich macierzyństwa i trudności wychowawczych z dziećmi. Jeśli praca zawodowa motywuje kobiety do działania, rozwija ich kreatywność, to z pewnością jest to korzystne dla całej rodziny. Warto pogłębiać tę problematykę badawczą poprzez np. szukanie dobrych praktyk, które byłyby wspierające dla kobiet wychowujących dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Referencje

- Krzyżak-Pitura, A. *Raport dotyczący macierzyństwa a aktywności zawodowej kobiet*. Fundacja Rodzic w mieście, w ramach projektu Pracuję i wychowuję, <https://pracujeiwychowuje.pl/wp-content/uploads/2021/02/Macierzynstwo-a-aktywnosc-zawodowa.-Raport-z-badania.-Fundacja-rodzic-w-miescie.pdf> (21.04.22).
- Miler-Zawodniak, A. *Teorie potrzeb jako współczesne teorie motywacji*. *Obronność. Zeszyty Naukowe*, 4 (2012).
- Ostrowska, U. (2017). *Fenomen pracy ludzkiej z perspektywy aksjologicznej*. W: R. Gerlach, R. Tomaszewska-Lipiec (red.), *Wokół podstawowych zagadnień pedagogiki pracy*. Bydgoszcz: UKW.
- Radzik, P. *Wpływ rządowego programu „Rodzina 500 +” na współczynnik aktywności zawodowej kobiet*. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe*, 353 (2018).
- Rozkrut, D. (red.), *Rocznik Demograficzny 2021*. GUS, Warszawa: GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2021,3,15.html> (21.04.22).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, § 3. 1, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170001643/O/D20171643.pdf>, (21.04.22).
- Szymanowska, J. (2019). *Jakość życia rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością w kontekście wsparcia społecznego i kultury działań pomocowych. Studium pedagogiczne*. Białystok: UwB.
- Szyska, M. *Aktywność zawodowa w opinii pracujących kobiet*. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia*, vol. XLI, 2 (2016), <https://journals.umcs.pl/i/article/download/4651/4006>, (dostęp: 21.04.22).
- Tomaszewska, R. (2021). *Człowiek i praca. Perspektywa transhumanizmu*. Bydgoszcz: UKW.
- Ustawa Prawo oświatowe z dnia 14 grudnia 2016 r., art. 127.1, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000059/U/D20170059Lj.pdf>, (21.04.22).

- Wiatrowski, Z. (2009). *Dorastanie, dorosłość i starość w kontekście działalności i kariery zawodowej*. Radom: ITeE-PIB.
- Zdun, G., Kopański, Z., Brukwicka, I. Jastrjemska, S. *Professional work in human life*. *Journal of Clinical Healthcare*, 4 (2016), https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/140038/kopanski_et-al_praca_zawodowa_w_zyciu_czlowieka_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (21.04.22).